

ЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У НАУКОВІЙ І ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постнекласичний етап розвитку науки диктує інтегративність знань, застосування складних інформаційних технологій та переосмислює уявлення про суб'єкта і об'єкт пізнання. **Штучний інтелект** (далі — *ШІ*), зокрема **великі мовні моделі** (далі — *ВММ*), вже зараз виступають неодмінними помічниками багатьох дослідників юридичної сфери.

ВММ є не просто технічними інструментами для економії часу, а й агентами, що здатні допомогти у мозковому штурмі ідей, генеруванні гіпотез та організації пізнавальної діяльності.

Такі можливості ШІ і постійний розвиток технологій, однак, не скасовують етичну складову їхнього використання. ШІ не може бути моральним агентом і як інструмент несе у собі багато ризиків, відсутність розуміння яких може призвести до порушень академічної доброчесності дослідниками.

ШІ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ТА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Використання ВММ, таких як ChatGPT, Claude, Gemini, Copilot, може сприяти евристичній діяльності дослідника, допомагати з аналізом великих обсягів інформації, брати участь у рефлексії ідей. Водночас, таке застосування не повинне суперечити базовим вимогам до наукової діяльності, якими є:

- **творчий характер** – здобуття нових знань, установлення нових фактів;
- **самостійність** – прагнення запропонувати власне розв'язання поставлених завдань;
- **наступність знань** – послідовність зв'язку із попередніми дослідженнями у даній галузі, передбачення перспектив наступних досліджень;

– **новизна та унікальність** – обов'язкові елементи новизни різного ступеня: від узагальнення й конкретизації вже відомого – до принципово оригінальних підходів, технологій;

– **зв'язок з іншими науками** – розгалуження наукових галузей, утворення на їх перетині нових;

– **органічний зв'язок теорії і практики** – як найсуттєвіша умова вірогідності науково-педагогічного дослідження¹, –

адже саме дослідник нестиме відповідальність за зміст публікацій, коректність посилань, адекватність застосованих методів і висновків.

ВММ не є виправдання порушення академічної доброчесності у випадку фальсифікації даних, «галюцинацій» ШІ, а також плагіату.

ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ШІ

Штучний інтелект, попри технологічний прогрес і удосконалення, не може бути суб'єктом наукового пізнання. Його функція — допоміжна, технічна, інструментальна. Використання ШІ у дослідницькій діяльності налічує низку методологічних і етичних ризиків, серед яких:

■ **Фактологічна помилки (галюцинації)** – відсутність у ШІ уявлення про істину призводить до появи сфабрикованих джерел, фальсифікації фактів, хибних висновків. ВММ не є експертами — це мережі, натреновані на великих обсягах текстів, які вчаться передбачати наступне слово в реченні на основі попередніх відповідно до мовних закономірностей;

■ **проблема чорної скрині**² – відповіді ВММ не підпорядковані методам наукового дослідження — це мережі, які передбачають наступне слово відповідно до натренованих закономірностей. Часто неможливо відслідкувати причинно-наслідковий зв'язок у їхньому міркуванні;

■ **підміна суб'єкта пізнання** – делегування ШІ функцій аналізу, формулювання висновків суперечить вимозі самостійності і творчості дослідження.

■ **порушення принципів конфіденційності** – запити, що містять персональні дані або іншу конфіденційну інформацію,

¹ с.209. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

² с. 1507-1508. <https://link.springer.com/article/10.1007/s43681-024-00493-8>

обробляються ШІ для навчання і будуть використанні при наступних відповідях третім особам;

■ **втрати методологічної культури³** – постійне використання ШІ у вирішенні навіть простих аналітичних завдань призводить до редукції навичок дослідника.

Таким чином, у процесі використання ВММ дослідник має усвідомлювати **межу між допоміжним інструментом і порушенням принципів самостійності і творчості** у науковому дослідженні.

ЕТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ШІ: ДОПУСТИМІ ФОРМИ

У науковому дослідженні, де центральною фігурою залишається людина-дослідник і яке відповідає принципам самостійності і творчості дослідження, ШІ може бути якісною перевагою. До форм етичного використання, серед іншого, можна віднести використання ШІ для:

● **евристичної діяльності (наприклад, мозковий штурм)** – застосування ШІ як засобу для рефлексії гіпотез, ідей, уточнення напрямів пошуку тощо;

● **попереднього опрацювання актуальності літератури** – попередній аналіз літератури з метою структурування джерел для дослідження;

● **пояснення складних понять, концепцій** – особливо актуально для міждисциплінарних досліджень з подальшим розкриттям у роботі використання ШІ;

● **усунення мовних бар'єрів** – ВММ здатні обробляти великий масив інформації різними мовами, у тому числі перекладати краще за поширені інструменти (DeepL, Google Translate тощо);

● **візуалізації концепцій** – ВММ здатні до генеративного створення зображень, схем, графіків тощо;

● **іншого етичного використання** – при якому зберігається самостійність, творчість дослідження і де уся інформація додатково верифікується дослідником.

Також до етичного використання можна віднести технічну адаптацію тексту (виправлення орфографічних, граматичних, стилістичних помилок

³ с. 301-301. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14889/1/Forn_filos_metod_kultury.pdf

тощо), оскільки технічно самостійність і творчість наукового дослідження збережена.

Однак **будь-які відповіді ВММ мають перевірятися додатково науковцем** і імплементуватися шляхом удосконалення вихідного тексту, а не копіювання відповіді у наукову роботу. Оскільки ШІ схильний перероблювати запити відповідно до закодованих алгоритмів, які ідентифікуються сучасними розпізнавачами ШІ (наприклад, Quillbot), — це може викликати підозри до творчості дослідження.

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ТА НАСЛІДКИ

У науковій діяльності неприпустимим є використання ШІ у спосіб, що підриває базові принципи дослідницької діяльності, зокрема:

- делегування ШІ написання цілого тексту (роботи, статті, дисертації);
- цитування неіснуючих джерел;
- відсутність критичної перевірки згенерованого матеріалу;
- приховування факту використання ШІ у науковому тексті;
- розкриття конфіденційної інформації у діалозі з ВММ;
- рутинне використання ШІ у задачах, які мають навчальний або тренувальний характер (реферати, самостійні завдання, іспити).

Коли дослідник реєструється у сервісі ChatGPT⁴, укладається договір⁵ з OpenAI, L.L.C., відповідно до якого: 1) користувачам заборонено заявляти, що відповідь, згенерована ШІ, була створена людиною; 2) користувач розуміє, що відповіді можуть бути неточними і мають бути верифіковані людиною перед тим, як публікувати відповіді.

Так само молоді вчені Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (далі — НЮУ) при вступі погоджуються з Кодексом академічної етики НЮУ⁶, відповідно до якого дотримання академічної доброчесності, серед іншого, передбачає: 1) посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; 2) надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; 3) самостійне виконання навчальних

⁴ Взято як приклад еталонної ВММ

⁵ <https://openai.com/en-GB/policies/row-terms-of-use/>

⁶ https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/kodeks_academichnoyi_etyky.pdf

завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання; 4) надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації

Таким чином, наслідками неетичного використання ШІ можуть бути порушення договірних зобов'язань і Кодексу академічної етики НЮУ.

Відповідно до цього ШІ може бути лише допоміжним технічним засобом, але не суб'єктом пізнання. Культура наукового дослідження передбачає не лише дотримання етичних норм, а й розуміння меж інструментів, які застосовуються.

Справжня цінність наукової роботи полягає у самостійній, творчій активності дослідника, його здатності формувати нове знання, обґрунтовувати висновки, здійснювати рефлексію над змістом дослідження. Використання ШІ не може і не повинно підміняти ці засади наукової діяльності.